

25. Sömürgecilikten ulus devlete - hukuksuzluktan adalete bir devrin anatomisi: Sürgündeki Sevda isimli romanda Malta sürgünleri

Ayhan BULUT¹

APA: Bulut, A. (2022). Sömürgecilikten ulus devlete - hukuksuzluktan adalete bir devrin anatomisi: Sürgündeki Sevda isimli romanda Malta sürgünleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 370-387. DOI: 10.29000/rumelide.1164865.

Öz

Malta Sürgünleri meselesi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerle imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Anadolu'yu kolay bir şekilde işgale hazırlayan hükümlerini uygulamak adına, herhangi bir kanıt olmaksızın, vatansever Türk subaylarını, devlet ve fikir adamlarını, gazetecilerini Malta'ya sürgüne gönderme hadisesidir. Sömürgeci bir anlayışla hareket eden İngilizlerin ve müttefiklerin asıl amacı, Anadolu'da başlaması muhtemel millî direnişe destek verme ihtimali olan bu insanları yargılayarak Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hükümlerini istedikleri gibi uygulamaktır. Bunun için İstanbul Hükümeti, Ermeniler ve Rumlarla işbirliği yapar. İşbirlikçilerin uydurma belgeleri ile Malta'ya sürgün edilenleri "Ermeni soy kırımı" iddiasıyla suçlar ve tutuklarlar. Bu arada savaşın bitmediğine inanan İttihat ve Terakî'nin yurt dışındaki ve içindeki faaliyetleri, Mustafa Kemal önderliğinde gerçekleşen Kuva-yı Milliye'nin millî mücadeledeki başarısı, Malta'ya sürgün edilenleri oradan kurtarılmasını sağlar. Mim Kemal Öke'nin, Sürgündeki Sevda isimli romanında tarihî gerçeklikle örtüşür bir şekilde Malta'ya gönderilen sürgünleri kurmaca dünyaya aktarması incelememizin nedenini oluşturmaktadır. Amaç, tarihin karanlık bir sayfasını gün yüzüne çıkarmaktır. Bu yapılırken konu ile ilgili bilimsel çalışmalara müracaat edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Malta Sürgünleri, Sömürgecilik, Ermeni Soy Kırımı, Anadolu, Millî Mücadele

From colonialism to nation fact - anatomy of an age from lawlessness to justice: Malta exhibitions in the novel of Sevda Sürgünleri

Abstract

The Malta Exiles issue is the event of exiling patriotic Turkish officers, statesmen, intellectuals and journalists to Malta, without any evidence, in order to implement the provisions of the Mondros Armistice Agreement signed with the British after the First World War, which prepared them for an easy invasion of Anatolia. Acting with a colonial understanding, the main purpose of the British and their allies is to apply the provisions of the Mondros Armistice Agreement as they wish by judging these people who might support the possible national resistance in Anatolia. For this, the Istanbul Government cooperates with the Armenians and Greeks. With the fabricated documents of their collaborators, they accuse and arrest the Maltese exiles with the allegation of "Armenian genocide" Meanwhile, the activities of the Committee of Union and Progress, which believed that the war was not over, abroad and inside, he success of the Kuva-yı Milliye in the national struggle, led by Mustafa Kemal, ensures that the Maltese exiles are liberated from Malta. The transfer of the Malta exiles to the fictional world, in line with the historical reality, has led to the examination of the novel in

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi ABD (Sivas, Türkiye), teomanbulut@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5779-5375 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.06.2022-kabul tarihi: 20.08.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1164865]

question. The aim is to bring to light a dark page of history through examination. While doing this, scientific studies related to the subject were applied.

Keywords: Malta Exiles, Colonialism, Armenian Genocide, Anatolia, National Struggle

Giriş

Dünya kamuoyunu ilgilendiren Malta Sürgünleri meselesinin kökeni I. Dünya Savaşı'na dayanır. İngilizlerin Halep, Filistin, Musul gibi pek çok yeri ele geçirmesi, Osmanlı Devleti'nin yenilgiyi kabul ederek Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamasına ve savaştan çekilmesine neden olmuştur. Ülkenin büyük bir kısmını İtilaf Devletleri'nin kontrolüne bırakan bu mübarekeye İngilizler adına Calthorpe ve Osmanlı adına Rauf Orbay katılmıştır. Mübarekede İngilizler kurnazlık yaparak Osmanlı heyetine centilmence davranır ve Osmanlı heyetini mübarekeyi imzalamaya ikna eder. Bu durum, Malta sürgünlerinin kaderini belirler. Bilal Şimşir,

“Amiral Calthorpe, Rauf Bey'i bir düşman gibi değil, saygıdeğer bir konuk olarak karşılar. Nazik, kıbar ve konuksever görünür, Türk heyetini kumandan gemisinin kaptan köşkünde barındırır. Rauf Bey, 'bizi güvertede samimi bir tarzda kabul eden Amiral (Calthorpe), istirahatımızı sağlamak maksadıyla, geminin kendisine mahsus mevkilerini bize ayırtmak centilmenliğini gösterdi' der”²

sözleriyle İngilizlerin politik bir tavırla Osmanlı heyetini nasıl kandırdığına dikkat çeker. Mondros Ateşkes Antlaşması böyle bir ortamda ve İngilizlerin isteği doğrultusunda imzalanır. Sonuçta İngilizler amaçlarına ulaşarak mübarekenin 24 maddesinin tümünü Rauf Orbay'a kabul ettirir. Fakat ateşkes imzalanırken Rauf Orbay'a verdikleri sözlerin hiçbirini tutmazlar ve İstanbul'da müttefiklerin askerî varlıklarının olmayacağına dair garantinin aksine 13 Kasım 1918'de İstanbul'u işgal ederler.

Müttefiklerin güç gösterisinin asıl sebebi, ateşkes antlaşmasının şartlarını kolayca yürürlüğe koymaktır. Antlaşmanın hayati şartları şunlardır: Osmanlı Ordusunun terhis edilmesi ve bütün silahların müttefiklere teslimi, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndaki tahkimatların işgali, müttefikler'in, güvenliğin tehlike altında olduğunu düşündükleri her yeri işgal etmelerine izin verilmesidir. Müttefikler, istedikleri sonucu elde etmek için yaklaşmakta olan barış görüşmelerinde hoşgörüyü hiç yer olmayacağını Türkler'in kafasına yerleştirmek isterler.³

Müttefikler, işgalden hemen sonra yeni bir idari yapı oluşturarak, uluslararası bir kontrol sistemi kurmuşlardır. Askerî ve siyasi olmak üzere iki bölümden oluşan bu yapıda siyasi idareyi Yüksek Komiserlik temsil eder.⁴ İngiliz Yüksek Komiserliği, müttefiklerin komiserliği içinde en güçlüsüdür ve başına da Mondros'taki başarısından dolayı Calthorpe atanmıştır. İstanbul'da sömürge valisi gibi davranan Yüksek Komiserlik üyeleri, Mondros'un hükümlerini uygulamada engel teşkil edecek vatansever Türk büyüklerini tutuklamak ve yargılamak için âdeta bir “insan avı”⁵ başlatırlar. İnsan avı konusunda İngilizler ve İstanbul hükümeti arasında birlik söz konusudur. Osmanlı padişahı Sultan Vahdettin, kendisinin ve hanedanının ancak İtilaf devletlerinin teveccühünü kazanmakla yerinde kalabileceğine inanmış ve bu teveccühünü ön planda tutmuştur.⁶ Böylece İngilizlerin siyasi politikasını yürürlüğe sokacak bir tavır belirlemiştir. Bu tavırlardan biri de Damat Ferit'i 5 Nisan 1918'de sadrazam olarak atamasıdır. Damat Ferit Paşa'nın yeniden iktidar mevkiine gelmesinde İngilizlerin Salih Paşa

² Bilal N. Şimşir; Malta Sürgünleri, Bilgi Yay., İstanbul 1985, s.17.

³ Nur Bilge Criss, İstanbul İşgal Altında, İletişim Yay., İstanbul 2008, s. 14.

⁴ İsmigül Çetin; Milli Mücadele Döneminde İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Kuruluşu Ve Faaliyetleri, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Kayseri 2013, s. 17

⁵ Bilal N. Şimşir; Malta Sürgünleri, Bilgi Yay., İstanbul 1985, s. 35.

⁶ Tevfik Bıyıkhoğlu, Atatürk Anadolu'da, (1919-1921), İş Bankası Kültür Yay, Ankara, 1959. s. 31

Hükümeti'ni düşürmeye yönelik faaliyetleri ile İstanbul'daki Kuvâ-yı Milliye aleyhtarlarının çabaları önemli rol oynar⁷ Kuva-yı Milliye aleyhtarları çevrelerde ve İngilizler nezdinde büyük bir memnuniyet yaratan Damat Ferit hükümetinin kuruluşu⁸ ile "ikinci işbirlikçilik" dönemi başlar.⁹ Birinci işbirlikçi dönem, Damat Ferit'ten önceki Tefvik Paşa hükümetidir. Tefvik Paşa, elinde herhangi bir kanıt olmadan İstanbul'da İttihatçı subayları tutuklar. Fakat tutuklananların nasıl yargılanacağı konusunda İngilizlerle fikir ayrılığına düşmesi sonucu yeni hükümeti kurma görevi Damat Ferit'e verilir. Damat Ferit, sadrazam olduktan sonra İngiliz Yüksek Komiserliği ile sürekli görüşerek onların isteği doğrultusunda bir siyaset tarzı uygulayacağına söz verir. Özellikle İstanbul'un işgaline karşı direniş gösteren direnişçi milliyetçileri ve onları destekleyen İttihat ve Terakki üyelerinin tutuklanmaları ve yargılanmak amacıyla Malta'ya sürgüne gönderilmeleri konusunda kara listeler hazırlar. İngilizlerin isteği doğrultusunda hazırlanan kara listelere giren Türk büyüklerine "savaş içinde İngiliz tutsaklarına kötü davrananlar ve Ermeni kırımından sanık olanlar" şeklinde suçlar isnat edilir. Yüksek Komiser, Ermeni suçundan söz açarken "sürgün" deyimini yerine, kasten "kırım" (katliam) sözünü kullanır.¹⁰ Damat Ferit'ten önce Tefvik Paşa hükümeti ile başlayan tutuklamalar, Damat Ferit'in İttihatçı düşmanlığı ile zirve noktaya çıkar ve İstanbul'da başlayan insan avı hız kazanır. İntikam alma güdüsüyle hazırlanan ilk listede 61 kişi vardır. İngilizlerin "Emeni vilayetleri" diye adlandırılan altı Doğu Anadolu şehrinde bir Ermeni devleti kurulacağı düşüncesini sezip karşı çıkan Ali İhsan Paşa, Yakup Paşa gibi komutanlar ilk listede yer alan İttihatçı komutanlardır. Milliyetçi özelliğiyle dikkat çeken bu komutanların, İngilizlerin Anadolu üzerindeki emellerine karşı direniş gösterme ihtimali İngilizleri çok korkutmuştur. Denilebilir ki bu tutuklamaların arka planında "çetin bir Türk - İngiliz boğuşması yattığı apaçaktır."¹¹

Güç geçtikçe uydurma belgelerle suç dosyaları kabarılaşan İstanbul'daki tutuklular, Bekirağa Bölüğü'ne kapatılırlar. Bilal Şimşir'in Bekirağa Bölüğü ile ilgili olarak söylediği şu sözler hem tutuklamaların şiddetini hem de Damat Ferit ile İngilizlerin nasıl işbirliğine girdiğini göstermesi açısından önemlidir:

"Bekirağa Bölüğü de gündün güne tıklım tıklım dolacaktı. Bu cezaevine tıklan sözde "savaş suçluları" ilderde ya Malta'ya sürülecekler, ya da düzmece sıkıyönetim mahkemelerinde süründürüleceklerdi. İçlerinden ipe çekilenler bile olacaktı. Bu bakımlardan, mütareke yıllarında Bekirağa Bölüğü'nün pek uğursuz bir yeri vardır."¹²

Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu olan vatansever insanların yargılanma konusu ciddi bir sorun teşkil eder. Çünkü İstanbul resmen işgal edilmediği için hukuksal açıdan Osmanlı Devleti egemendir. Fakat sömürge valisi gibi davranan İngiliz Yüksek Komiseri, yakalattığı kişileri müttefik askerî makamlara teslim ettirmek ve yargılatmak ister.¹³ Osmanlı'nın egemenlik hakkını ihlal etmek anlamına gelen mahkemeleri İstanbul'da kurarak Türk büyüklerini yargılamalara başlarlar. Bu durumdan hoşnut olmayan milliyetçilerin İstanbul'da geniş yankı yaratacak protestolara başlamasıyla büyük bir tedirginlik yaşayan Damat Ferit, Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu Türk yurttaşlarını Malta'ya sürmeleri ve isterlerse yargılamaları için İngilizlere ricada bulunmaktan çekinmez.¹⁴ 23 Ocak 1919 günü Londra'da yapılan bir toplantıda İngilizler, çoğunluğu itttihatçı olan 145 Osmanlı yöneticisini Malta'ya gönderme kararı alır. Alınan kararlar, 5 Şubat 1919 günü şifre telgrafla İstanbul Yüksek Komiserliğine iletilir. 233

⁷ Osman Akandere; "Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Ankara 2009, S 43, s. 345.

⁸ Osman Akandere; a. g. e., s. 346.

⁹ Hasan Basri Damışman, Artçı Diplomat- Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa, Arba Yay., İstanbul 1980, s. 100.

¹⁰ Bilal N. Şimşir; Malta Sürgünleri, Bilgi Yay., İstanbul 1985, s. 32.

¹¹ Bilal N. Şimşir; a. g. e., s. 8.

¹² Bilal N. Şimşir; a. g. e., s. 43.

¹³ Bilal N. Şimşir; a. g. e., s. 28.

¹⁴ Bilal N. Şimşir; a. g. e., s. 56.

sayılı olan bu telgraf, Türk savaş suçluları ve Malta sürgünleri konusunda temel İngiliz belgelerinden biridir. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, 1919-1920 yıllarında, Türk ileri gelenlerini yakalatıp Malta'ya sürerken hep bu talimata dayanmıştır.¹⁵ Amaçları “*Türklerin yargılanıp cezalandırılmalarıdır.*”¹⁶

İttihat ve Terakki'nin Anadolu'da başlattığı direniş hareketlerinin, Mustafa Kemal'in önderliğinde gerçekleşen millî mücadeleye verdiği destek sonucu giderek güçlü hâle gelen millî ruhun, emperyalist zihniyet karşısında elde ettiği başarılar, Malta'ya sürgün olarak gönderilen Türk büyüklerinin kaderini olumlu anlamda etkilemiştir.

Mondros sonrası İstanbul: sömürgeci zihniyete karşı millî bilinç

Mütareke sonrası konu edinen Mim Kemal Öke'nin Sürgündeki Sevdâ isimli romanı, “*1918 Kasımının ilk gecesi*” (s. 9) cümlesiyle başlar. Türk heyetinin mütarekede İngiliz heyetinin Osmanlı üzerindeki yıkıcı potansiyelini gizleyecek bir tutumla İstanbul'un işgal edilmeyeceği, Türklüğün ve Türk milletinin izzet-i nefisine karşı herhangi bir eylemde bulunmayacaklarına dair sözlerine nasıl kandığınadır tespitlerle devam eder. Mütareke neticesinde “*devletimizin istiklali, saltanatımızın hukuku tamamıyla kurtarılmıştır.*” (s. 15) düşüncesinde olan ve mütarekede Osmanlı heyeti adına başkanlık yapan Rauf Bey, İstanbul'da yaptığı basın toplantısında “*Evvelâ İngilizlerin Türklüğün imhasını istihdaf etmeyeceklerini anladım*” (s. 15) şeklinde beyanat verir.¹⁷ Böylece İngilizlerin sömürgeci zihniyetinin yansımaları, iyi niyet örtüsü ile gizlenmiş olduğu hâlde, İngiltere ve Osmanlı arasındaki ilişkilerin niteliği, İngiliz Yüksek Komiserliği'nin kuruluşu ile yeni boyuta taşınır. Yüksek Komiserliğin görevi, Osmanlı ile İngiltere arasındaki resmî diplomatik ilişkileri şekillendirmek gibi görünse de asıl amaç, Yüksek Komiserliğin İngiliz dışişlerinde aldığı talimatla Osmanlı Devleti'ni ve coğrafyasını istismar alanı hâline getirmektir. Osmanlı hakkında sahip oldukları tecrübelerle göre seçilen ve aynı zamanda Mondros'u İngilizler adına yürüten Amiral Calthorpe'nin Yüksek Komiserlik görevine, Andrew Ryan'ın ikinci politik ve Webb'in özel sekreterliğe atanması ile birlikte İngilizlerin Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini uygulamaya koymalarını tarihî gerçeklikle örtüşecek şekilde veren romanda, kendisini sömürge genel valisi gibi kendisini gören Calthorpe, hiçbir Türk'e yüz vermeme yolunda talimat almıştır.¹⁸ Bunun için ilk yapılması gereken şey, İngiltere ve Osmanlı arasındaki toplumsal ilişkilerin uzlaşmaz yönünün farkında olan vatansever insanları pasif hâle getirmektir. Söz konusu insanları Malta'ya sürmekle neticelenecek bu durum, toplumsal bilinçle oynamaktır. Yazar, Yüksek Komiserliğin İstanbul'a gelip şehrin anahtarını teslim almasını, İngilizlere has kibirli bir yapı içinde sunarak Osmanlı Devleti'ne nasıl bir trajik son düşündüklerini şu cümlelerle dile getirir: “*Osmanlı'nın kaderini Babîlî değil, para şekillendirecekti artık. Haliç'e yukarıdan bakan İngiliz Sefareti, sabahın ilk ışıklarında Türk tarihinde yeni bir oyunu sahneye koymak üzereydi.*” (s. 16)

¹⁵ Bilal N. Şimşir; Malta Sürgünleri, Bilgi Yay., İstanbul 1985, s. 37.

¹⁶ Uluç Gürkan, Malta Yargılaması ve Önemi; Tesam Akademi Dergisi, Ocak 2015, s. 29.

¹⁷ Bilal N. Şimşir; Malta Sürgünleri, Bilgi Yay., İstanbul 1985, s. 18.

Mondros'tan büyük bir başarı kazanmış gibi dönen Rauf'un iyimserlik duyguları içinde basına verdiği demeçlerden bir kısmını Bilal Şimşir şu şekilde aktarır: “Mütarekeyi imzalamak göreviyle İstanbul'dan yola çıkarken bugünkü gibi övünç ve sevinçle döneceğimi hiç aklımdan geçirmiyordum... İmzaladığımız mütarekeyle devletimizin bağımsızlığı, saltanatımızın hukuku tümüyle kurtarılmıştır... Sizi temin ederim ki İstanbul'umuza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır... Adana, eskiden olduğu gibi Osmanlı yönetiminde kalacaktır. Batum ve Kars da şimdilik boşaltılmayacaktır. Size tekrar ediyorum ki, İngilizler bize olağüstü bir iyi niyet gösterdiler. O kadar ki, askerimizin ne kadarını terhis etmemiz gerektiğini saptamak hakkını bize bırakmışlardır. Evet, yaptığımız mütareke umudumuzun üstündedir. Devletin bağımsızlığı, saltanatın hukuku, milletin onuru tümüyle kurtarılmıştır...”

¹⁸ Bilal N. Şimşir; a. g. e., s.19

M. Kemal Öke, despot bir zihniyetle Osmanlı'nın egemenlik hakkını hiçe sayan İngilizlerin kibirli yapısına ve bu yapıya boyun eğmiş dönemin siyasi yapısının karşısına millî duygularla bireysel duyarlılıklarını besleyen kişileri çıkarır ve böylece iki farklı zihniyet üzerinden romanın çatışmalarının devam edeceğini hissettirir. Süleyman Nazif, "Kara Gün" isimli yazısında zikrettiği "*Fransız ve İngiliz generallerinin dün şehrimize girişi vesilesiyle yapılan nümâyîş Türk ve İslâm'ın kalbinde ve tarihinde devamlı kanayacak bir yara açtı. Aradan asırlar geçse de yine bu acıyı hissedeceğiz ve teessürümüzü nesilden nesile ağlayacak bir miras olarak terk edeceğiz.*" (s. 36) ifadeleriyle Damat Ferit gibi kadere boyun eğmiş bir edilgenliğin aksine, giderek kristalleşen güçlü bir iradenin temsilcisi olur. Güçlü bir tarihî geçmişi olan toplumlar ne kadar acımasız dayatmalarla karşı karşıya kalsa da, millî tarih, insanların ruhlarında ve şuurlarında varlığını daima sürdürür. Süleyman Nazif'in yazısı ile ifade edilen bu şuurun temsilcileri, Ermeni soykırımı gibi asılsız iddialar ile suçlanıp cezalandırılır. Bu suçların herhangi bir resmî dayanağı yoktur. Her tarafta "İngiliz Ermeni işbirliği vardır" cümleleri ile ifade edilen kumpas, romanda âdeta Haçlı Seferleri'nin bir devamı niteliğinde anlatılır. Anlatıcı yazar, bu kumpası koyu bir Katolik olan Ryan'ı merkeze alarak "*Ryan, dini taassupla Haçlı Seferleri'ni XX yüzyılın ilk yarısında neticelendirmenin hoşnutluğunu yaşıyordu*" (s.25) şeklinde ifade eder. Hoşnutluğun sağlanması için tek çare "*millî harekete katılabilecek Türk komutanlarının derhal tutuklanabilmesi için Londra'dan yetki istemek*"tir. (s. 22) Denilebilir ki emperyalist bilinç, Türk toplumu ile çatışan güçlerle ittifakını Damat Ferit ve Ermenilerle çözmeye çalışmıştır. Sonuç olarak yetki alınması üzerine tutuklanacaklar için kara listeler hazırlanır. İngiliz Yüksek Komiserliği'nde kara liste hazırlamakla görevli bir Ermeni Rum Şubesi vardır. Türkler aleyhinde ihbarlarda bulunmaları için Ermenilere, Rumlara hatta İngilizci Türklere yeşil ışık yakılmıştır. Azınlık örgütleri, Ermeni Patrikhanesi, İngiliz Muhipler Cemiyeti kara listeler hazırlanmasında İngilizlere yardımcı olurlar, İngilizlere ihbarlar yağar. Çoğunluğu saçma sapan şeyler olan bu ihbarlar İngilizler tarafından resmî işleme konur.¹⁹ "Listelerin hazırlanmasında hiçbir ölçü yoktur."²⁰ Tarihsel hakikat ile gerçek ilişkilerin bütünselliğini zedeleyecek şekilde hazırlanan listelerde II. Ordu Komutanı Nihat Paşa, Kafkasya'da Yakup Şevki, Medine'de Fahrettin Paşa, Musul'da tahliyeye mahalli milislerle karşı koyan VI. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, Ziya Gökalp, Kut kahramanı Halit Paşa, Mısır Hidivi Said Halim Paşa, Mehmet Esad Paşa, Dr. Reşid Bey, Süleyman Nazif gibi isimler vardır.

İngilizlerin baskıcı zihniyetinin Osmanlı siyasetini şekillendirecek ipuçlarına da vurgu yapılan romanda Damat Ferit hükümeti karşıt gücü temsil eder. Sultan Vahdettin tarafından yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Damat Ferit Paşa, tarihî gerçeklere uygun bir şekilde İttihatçı düşmanı ve İngilizlerin kuklası bir sadrazam olarak tanıtılır. Damat Ferit'in politikası, elinden geldiğince İngilizler'e taviz vermektir.²¹ İttihatçı düşmanı olan Damat Ferit, İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret ettiği bir gün, onlara bağlılığının ve bu bağlılık gereği istedikleri her şeyi yerine getireceğinin garantisini verir:²²

"Damat Ferit, iktidarı müşkül bir zamanda devralıp, hükümet etme keyfini tadamamanın sıkıntısındaydı. 'Günahı' inkâr etmek yerine başkasının üzerine atmayı yeğledi. Hele bu ittihatçı rakipleri olursa, bu isnatları devretmenin bile bile bir 'kârî' vardı." (s. 26)

¹⁹ Bilal N. Şimşir; Malta Sürgünleri, Bilgi Yay., İstanbul 1985, s. 50.

²⁰ Bilal N. Şimşir; a. g. e., s. 51.

²¹ Nur Bilge Criss, İstanbul İşgal Altında, İletişim Yay., İstanbul 2008, s. 161.

²² Bilal N. Şimşir; Malta Sürgünleri, Bilgi Yay., İstanbul 1985, s. 64.

Amiral Webb, 9 Mart günü kendisini ziyarete gelen Damat Ferit ile görüşmelerini Londra'ya şu şekilde anlatır: «Sadrazam, kendisinin ve Efendisi Padişahın Allah'tan sonra İngiltere'ye umut bağladıkları yolundaki güvencesini birçok kez tekrarladı... Savaş tutsaklarına gaddarlıktan ve Ermeni kırmından sorumlu olan kişileri tutuklamak istediğimizi bildiğini, ancak listelerin arşivden kaybolduğunu söyledi. Bu kimselerin yakalanacaklarına ve cezalandırılacaklarına söz verdi.»

Damat Ferit'in İngilizlere verdiği garanti şu şekilde somutlaşır:

“Sizi anlıyorum, amiral. Padişahım efendimiz, İngiltere'nin arzulanacağı her kişiyi, yine Yüksek Komiserliğinizin arzusuna göre, yakalatıp, cezalandırmaya hazırdır” (s.26)

Yüksek Komiserliğin Damat Ferit'e davranışları, İngilizlerin kibirli arzularını tatmin edecek şekildedir. Davranışları devlet nezaketinden uzak ve kabadır. Türk toplumunun bağımsızlık tutkusunun İngilizler tarafından bilinmesi ile giderek artan şüphe ve tereddüt, bu kaba davranışları beslemektedir. *“Türkiye'nin Asya ya da Afrika sömürgesi olmadığını bilen”* (s. 30) Yüksek Komiserlik, ileriki zamanlarda çıkarlarına engel teşkil edecek toplumsal bilincin temsilcileri konumundaki aydınları tutuklatıp Bekirağa Bölüğü'ne gönderir.

Yazar, hakkında tutuklama kararı çıkan Türk büyüklerine haksızlık yapıldığı gerçeğini bir tarihçi titizliği ile ele alarak onların millî hassasiyetlerini ve fedakâr kişiliklerini belirgin kılmaya çalışır. Tematik gücü temsil eden bu kişilerden Mehmet Esad Paşa, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti reisidir ve vatanperverdir. Mütarekenin ilk günlerinde *“Millî Kongre”* adı altında *“bir federasyon kurulmasına öncülük etmiştir. Yurdun bağımsızlığını amaçlayan bu federasyon çeşitli neşriyat yaparak Türk millî hedeflerini dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır.”* (s. 59) İttihatçı Dr. Reşit Bey, hakkında tutuklanma kararı çıktıktan sonra arkadaşlarını tehlikeye atmak istemez ve Anadolu'ya gitmeme kararı alır. Bu karar romanda şu şekilde anlatılır:

“Anadolu'ya hangi imkânlarla geçecek... Osmanlının kendisini korumasına izin vermez. Devlet esirdi. Ülkeyi azınlıklar yönlendiriyorlardı... Düşündü... Suçu neydi? İttihatçı olmak mı? ... Emri yerine getirmiştir sadece. Ermeni ihaneti karşısında durmak idarecinin görevidir. Ermeni evlerinde yağınla cephaneye bulmuş. Tehciri uygulamış. Doğu Anadolu'nun tapusunu kaptırmamak için.. Kürt'ün Ermeni'yi karmasına engel olmuş. Şimdi o zaptiye onun kellesini Ermenilere teslim etmek için seferber edilmişti” (s. 32)

Görüldüğü gibi Reşit Bey'in huzursuzluğunun ve mütereddit ruh hâlinin sebebi Osmanlı Devleti'nin İngilizler ve Ermeniler tarafından etkisiz bir hâle getirilmesidir. Sonuçta Reşit Bey, İngilizlere teslim olmaktansa intihar etmeyi seçer.

Bilinçli devlet adamlarının tasfiye edilme süreci, millî mücadele döneminin kaderini doğrudan etkileyen emperyalist zihniyetin bir sonucudur. Aynı zihniyet, devletin bağımsızlık ilkesini tartışma konusu hâline getirecek mahkemelerin azınlıklar tarafından kurulması ile de kendisini gösterir. Bu dönemde İstanbul resmen işgal edilmediği için Osmanlı yasaları egemendir. Fakat despot bir anlayış, egemenlik hakkının olmadığı yerde kendisini egemen güç olarak ilan eder. İngilizler de böyle davranmıştır. Kurulan mahkemelerde Ziya Gökalp, Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey gibi millî şuurun temsilcisi olan kişiler yargılanır. Yazar, tarih bilinciyle millî şura, millî şuurun yaratıcı gücüne inanan ve özünü bağımsızlık oluşturan bir kültürden kopmaz. Ziya Gökalp ve Kemal Bey'in sorgulamalarını, tarihi gerçeklikle örtüşecek bir şekilde vererek, toplumsal içeriğinden soyutlanmış bir adalet kavramının Türk milletinin bağımsızlığı ile örtüşmeyeceğini vurgular. Kurulan mahkemelerde İngilizlerin emrini yerine getirmekle mükellef Ermenilerle İtilafçılar yargıç konumundadır. Sömürge anlayışının sonucu olan bu birliktelik, anlatıcı tarafından *“Artin efendilerle nasıl da yanyana kurulmuşlar”* (s. 35)) sözleriyle ifade edilir. Yalancı Ermeni şahitlerin iftiralari ve şikâyetleriyle suçlanan Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey'in suçlamalara verdiği cevaplar, kendi şahsının savunması değil bir milletin savunması olarak okunmalıdır:

“Heyet-i aliyeleri devlet ve milletin nasiye-i pakine sürülen lekeyi adaletin nuriyle temizlemekle mükelleftir. Asırlardan beri saltanat-ı Osmaniye'de refah ve saadetle yaşayan gayrimüslim

unsurların zuhuruna sebebiyet verdikleri hadiselerin idarî hatalardan ziyâde haricî telkinlerden doğduğu bunu ispat ediyor.” (s. 35)

Romanda “*Ashında yargılanan Kemal bey değil, bir milleti*” (s. 47) ifadeleri ile yazar, kişilerin yaşadıkları dramları ile psikolojilerinin temelinde yatan güdülerini toplumsal şuur ile ilişkilendirir. Mahkeme heyetinin bu şurudan rahatsızlık duyması, Kemal Bey’i trajik bir sona sürükler. Mahkemede konuşmasına izin verilmeyen Kemal Bey idama mahkûm edilir. Düzmece mahkemenin delillere göre değil de Ermeni iftiralara göre bu idam kararı, kuşkusuz, Türk adalet tarihinin “kara leke”lerinden biridir.²³ Kemal Bey,

“1919 yılının Nisan ayında Ermenilerin yoğunlukta olduğu Beyazıt meydanında darağacına çıkarılır. metanetini bozmaz. Yakasına iftira yaftasının iştirilmesini izler” (s. 42) “Borcum var servetim yok, üç çocuğumu milletin uğruna yetim bırakıyorum. Yaşasın millet” (s. 42)

sözleriyle hayata veda eder. Büyük bir matem havası içinde gerçekleştirilen cenaze töreninde tıbbiye öğrencileri, polisler ve birçok Jön Türk hazır bulunur. “*Adeta bir işgal protestosuna dönüş(en)*” (s. 47) tören, Türk toplumunun dış güçlerin kıymı karşısında nasıl kenetlendiğini, bu toplumun sömürge devletinin kölesi olmuş İtilafçılara olan kızgınlıklarını iç dünyalarında nasıl büyüttüklerini vermesi açısından önemlidir. Protestolar, İngilizlerde korku ve gerginliğe yol açar. Kısacası Kemal Bey’in idamı, Türk savaş suçluları konusunda İngilizlerin tutumlarında bir dönüm noktası olur ve tutukluları Malta’ya sürme fikri ön plana geçer.²⁴

Türk milleti, bağımsızlığı karakterinin bir parçası hâline getirme, adaletsizliğin karşısında mazlumun, haklının, vatana hizmet etmeyi aşk hâline getirmiş devlet büyüklerinin yanında olma gibi töresel vasıflarından kopmamıştır. Yazar, Türk milletinin bu mizacını, daha sonra yargılanan Sait Halim Paşa ve Ziya Gökalp’in kişiliğinde cisimleştirir. Emperyalist güçlerin niyetini, Türk milletinin mizacını temsil eden kişilerin bakış açısı ile değerlendirir. Said Halim Paşa “*İngilizlerin niyeti belli... Hepimizi darağacında ya da hapse atarak milli uyanışı daha ana karnında iken boğmak*” (s. 44) ifadesiyle Ziya Gökalp de kendilerini Ermenileri katlettikleri suçlamasını yönelten mahkeme heyetine karşı gur bir şekilde “*Milletimize iftira etmeyiniz. Türkiye’de bir Ermeni kırımı değil, bir Türk- Ermeni vuruşması vardı. Harpte bizi arkadan vurdular. Biz de kendimizi savunduk*” (s. 45) cümleleriyle sömürge anlayışını reddeder.

İttihat ve Terakki’nin Anadolu’daki millî direnişe öncülük etmesi ve Malta hayatına yolculuk

Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan sonra savaşın bittiğine inanmayan ve İstanbul’un işgaline karşı gerek yurt dışında gerek Anadolu’da aktif direnişi yönlendirme özelliği ile İttihat ve Terakki üyeleri, tarihî gerçeklikle çelişmeyecek bir şekilde roman dünyasına girer. Örgütsel sadakate olduğu kadar birey olarak üstlere bağlılığa özendirici temeller üzerine kurulan İttihat ve Terakki, patronaj sistemine göre örgütlenmiş ve hiyerarşiye uygun klikler oluşturmuştur.²⁵ İttihat ve Terakki’nin liderleri Enver Paşa ve

²³ Bilal N. Şimşir; Malta Sürgünleri, Bilgi Yay., İstanbul 1985, s. 76.

²⁴ Bilal N. Şimşir; a. g. e., s. 80.

Kemal Bey’in idamı konusunda yüksek komiserlik İngiliz makamlarına sürekli raporlar yazar. Raporlarda Sadrazamın cenaze töreninden dehşete kapıldığı, törene katılanların, Müslüman halkın büyük çoğunluğunun duygularına tercüman olduğu, İttihat ve Terakki’nin Nüfuzunu koruduğu şeklinde bilgiler vardır. İngilizler tedirgin olmaya başlamıştır. Bir İngiliz Dışişleri görevlisi “*bu idamı, İttihat ve Terakki Komitesi kendisine bir sermaye yaptı, idamlar devam ederse yine sermaye yapacak; idamlar durdurulursa daha da fazla sermaye yapacak*» şeklinde not düşer. Sonuç olarak Türk ileri gelenlerini idam etme düşüncesinde olan İngilizler tavırlarında değişiklik yapmak zorunda kahlılar. Tutukluları idam etmek yerine Malta’ya sürme kararı alırlar.

²⁵ Nur Bilge Criss, İstanbul İşgal Altında, İletişim Yay., İstanbul 2008, s. 146.

Talat Paşa, mütarekeden sonra İngilizlerin güdümünde kurulan yeni hükümetin, millî direnişi başlatma potansiyeli bulunan aydınlara karşı sergilediği dayatmacı tavır sonucu Türkiye'den ayrılırlar. Ayrılmadan önce Anadolu'da kalan örgüt mensuplarına, ittihat karşıtı hükümetten ve savaş suçluları için tutuklamalara başlayacak müttefiklerden İttihat ve Terakki üyelerini korumak²⁶ ve Anadolu'da direniş hareketlerini başlatmak için emirler verirler. Kendileri de yurt dışında çalışmalarını yürütürler. Müttefiklerin Türkiye'de nihai otorite kaynağı olmasını kabullenmeyen İttihat ve Terakki, Osmanlı Devleti üzerinde son kararı kendilerinin vereceği şevkiyle çalışmaya başlar.

Romanda, İttihat ve Terakki üyelerinin Avrupa'daki çalışmaları, toplantıları, Anadolu'nun nasıl kurtarılacağı ile ilgili bilgilere yer verilir. Bu konuda Meserret Otel'i dikkat çeker: “*MESERRET OTELİ' burası Avrupa görmüş Osmanlı aydınlarının, 'devlet nasıl kurtarılır?' diye politikaya batmış zabıtların selamet reçeteleri üretim merkezidir. Diğer adıyla 'İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumi'si'*”dir. (s.24) Son toplantılarında Talat Paşa, Mithat Paşa, Kara Kemal, İsmail Canpolat, Emanuel Karaso gibi isimler vardır. Anadolu'nun nasıl kurtarılacağı, Ermeni tehcirinin dünya kamuoyuna başarılı bir şekilde anlatılmadığı, Damat Ferit'in İngilizlere yanaştığı ve kendilerine düşman olduğu, devletin içine düştüğü zor durumdan nasıl kurtarılacağı konuları üzerinde ayrıntılı tartışılır. Tartışma neticesinde alınan en önemli karar, İttihat ve Terakki'nin İstanbul'daki faaliyetlerini Karakol Cemiyeti adı altında sürdürecekları kararıdır. Mondros'un imzalanmasından hemen sonra İtilaf devletlerinin başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun birçok yerini işgal etmeleri üzerine “*1918 Kasım'ının sonlarına doğru kurulan Karakol Cemiyeti'*”, yayımladıkları bildirinin 4. Maddesinde şöyle bir karar almışlardır:

*“Karakol'un dâhildeki faaliyeti, millî ve mülkî birliği hürriyet ve tabii hakları meşrû ve sessiz teşebbüsler ile temine matuf ve maksur olup, şu kadar ki her hürriyeti boğan, her hakkı ezen ve yalnız kuvvet ve menfaat önünde secde eden müstebitlere karşı zaruret duyuldukça, ihtilâl silahına sarılacak ve kırılmaz bir azim ile yumruğunu sallayacak, hür ölecek fakat esir ve zelil yaşamayacaktır.”*²⁸

Bu karar doğrultusunda Fatih, Üsküdar, Kadıköy ve Sultanahmet'te mitingler düzenlenir. “İnsan seline dönüş(en)” mitinglerde “*Ateşli nutuklar çekilir; kadın erkek, yaşlı-genç denmeksizin millî heyecan dalga dalga payitahta yayılır.*” (s. 51) Özellikle Yozgat kaymakamı Kemal Bey'in idam edilmesiyle birlikte daha etkili olan mitingler sonucunda direnişe başlayan kitle, Bekirağa Bölüğü'nü basar ve 41 tutukluyu kurtarır.

Mitinglerin Anadolu insanı ve İngilizler üzerindeki etkileri, roman kurgusunda da işlenir. İstanbul'daki direnişi bir kıvama getiren bu mitingler, Halil Paşa tarafından “*maya tutmuş*” şeklinde tanımlanır. “*İngiliz işgalcileri Türklerin savaşın henüz bitmediğine kanaat getirmeye ve tedirgin olmaya başlar.*” (s. 51) İngilizler, İttihat ve Terakki'nin kendilerine sermaye yapacakları gerekçesiyle idamlara son verirler. Olaylara karışan ittihatçılardan Kara Kemal ve İsmail Canpolat başta olmak üzere birçok ittihatçıyı tutuklayarak daha önceden tutuklanan ittihatçılarla birlikte Malta'ya sürgüne gönderirler. İlk sürgünde yetmiş sekiz kişi vardır. Özellikle cenaze törenindeki protestosunun arka planında Mustafa Kemal'in millî mücadeleyi başlatacağı ve İttihatçıların da bu mücadeleyi destekleyeceği yönündeki haberler, Malta'ya sürgün kararının alınmasında etkilidir. Sürgünler, rıhtımda demirleyen ‘Ena’ isimli gemiye bindirilirler. “*Malta Sürgünleri görünüşte savaş esiri değildir. Ancak yapılan muameleler savaş esirlerine yapılanlardan pek farklı olmamıştır.*”²⁹ Dipçik ve süngünün gölgesi altında gemiye

²⁶ Nur Bilge Criss, a. g. e., s. 148.

²⁷ Nur Bilge Criss, a. g. e., s. 150.

²⁸ Nur Bilge Criss, a. g. e., s. 150.

²⁹ Ahmet Özdemir, “Savaş Esirlerinin Millî Mücadeledeki Yeri”, Atatürk Yolu Dergisi, 1990, Cilt 2, s. 322.

bindirilen sürgünlerin aileleri ile vedalaşmalarına izin verilmez. İngilizler için lütf kabilinden sadece el sallamaya müsaade edilir. Babası ile vedalaşmak isteyen Hüseyin Cahit Yalçın'ın oğluna İngiliz askerleri silah doğrultur. *"Hicaz'da hükümetin teslim ol emrine rağmen İngilizlerle Araplara karşı Peygamber'in makberini kahramanca savunan ve çöl tilkisi"* (s. 63) lakabıyla anılan Fahrettin Paşa ve diğer esirler, dipcikleterek gemiye bindirilirler. Böylece insanlık onurunu kırıcı ve pervasızca bir acımasızlık üzerine inşa edilen bu davranışların *"dört gün ve dört gece sürecek olan deniz yolculuğu"* (s. 83) esnasında da devam edeceği ve Malta hayatının esirler için zorlu olacağını ipuçları sezdirilir. Gemide Ermeni ve İngiliz askerlerinin, Türk esirlere yemek vermek başta olmak üzere bütün davranışları kin ve nefret üzerine kurulmuştur. Ermeni garson, menüde sadece çorba ve ekmeğin bulunmasına itiraz eden Ali İhsan Paşa'nın itirazına *"Buna da şükret efendi. Biz sizin hizmetkârınız değil siz bizim mahkûmusunuz"* (s.77) sözleri ile karşılık verir.

Gemide ontolojik korunma çabaları içine giren aydınların içsel dünyaları ile emperyalist güçlerin Malta sürgünlerine davranışları, paralel bir şekilde verilerek hak, hukuk ve adalet bağlamında asıl mahkûmların İngilizler ve Ermeniler olduğu vurgulanır. Ontolojik savunma içindeki bireylerden biri Fahrettin Paşa'dır. Fahrettin Paşa, gemi yolculuğunda Hicaz günlerinin derinliğine dalarak kendisini mahkûmiyet duygusundan arındırır. Fakat yemek dağıtılma esnasında yemeğini alması için kendisini ayağına çağırarak subayın ayağına gitmeyi onuruna yediremez ve yemek almaya gitmez. Bunun üzerine İngiliz subay, *"elindeki tası çevirerek içinin pisliğini paşanın çizmeleri üzerine kusar adeta."* (s. 79) Yaşanan arbede sonucunda İngiliz subay, *"dağıtımı kesin. Aç kalsın köpekler."* (s. 79) şeklinde talimat verir. Aynı onur kırıcı davranış Sait Halim Paşa'ya da uygulanır. Ermeni garson, Sait Halim Paşa'nın fesine eli ile vurarak *"şapkayla yemek yenir mi?"* (s. 80) şeklinde küstahça bir tavır sergiler. Sait Halim Paşa'nın yaşadığı utanç, *"çıplak gibi hissederek kendini"* (s. 80) şeklinde anlatılır.

Yazar, sömürgeci zihniyetin yıkıcı değerlerinin karşısına bir milletin kolektif hafızasını temsil eden aydınların iç dünyasını çıkarır. Halil Paşa *"Sizi sömürgeciler, biz de bunu sizin yanınıza bırakırsak, yuh olsun bize"* (s. 69) sözleriyle dayatmalara karşı direnç gösteren aydınların iç dünyasını somutlaştırır. Esirler, tarihsel gelişmelerin etkin ve itici bir gücü olarak ele alınır. Bunun sonucunda çevreyi değiştiren, kendilerine ve millî şüura düşman olan olumsuz durumlarla çatışan kişiler olarak verilirler. Tüm aydınlar zihni esareti kabul etmeyen bir psikoloji içinde davranırlar. Ziya Gökalp, gemide zihni esareti kitap okumakla reddeder. Bu şuurun değiştirici gücü, Hüseyin Cahit ve Ziya Gökalp arasındaki diyaloglarda, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *"Ziya Bey fikirleriniz bana hep aşırı gelmişti.. Ahmet Bey'inkiler de Süleyman Nazif Bey'inkiler de... Ben Kızıl Elmayı hep garpta aramışımdır. Ama bugün.. bundan böyle garp denilince aklıma hep çocuğumun üstüne çevrilen hazır bir İngiliz tüfeğini hatırlayacağım."* (s. 70) sözleriyle dile getirilir. Garplılaşmaya gerçekçi anlamda eleştirel bir tavır olan bu söz, garplılaşmayı yanlış algılayan bazı Türk aydınlarının zihinsel kirlenmişliğini ve bu kirlenmişlikten arınma çabalarını göstermesi açısından önemlidir. Nereye gittiğini bilmeyen Türk esirler, deniz yolculuğundan sonra karayı görürler ve Malta'ya geldiklerini anlarlar. Burada Malta, çevresel ve tarihsel hakikati ile uygunluk içinde kolektif hafızayı temsil etmesiyle esirlerin zihinsel savunmalarının kapılarını daha da genişletecek ve millî şuurun farkındalık refleksi hareketi geçirecek bir motor güç olarak işlenmiştir:

"XVI yy. kaleleri, surları ile heybetli bir ortaçağ şatosu gibi" (s. 85) görünümüyle sömürge zihniyetinin temsilcisi konumundadır:

"Malta denilince ilk akla gelen, tarihi açıdan muhakkak ki 'Şövalyeleri'dir. Bizim 'Malta Şövalyeleri' diye andığımız bu silahlı ruhban sınıfı menşeiini 'Haçlı Seferleri'ne borçludur. I. Haçlı Seferleri'nde Kudüs'te kurulan 'Sen Jean Cemaati'nin alamet-i farikası kırmızı zemin üzerinde beyaz bir haçtır.

Ne hüüzün vericidir ki 'İslamcılık' ideolojisini, II Abdülhamid'den devralıp, devletin dış politikası haline getiren İttihatçılar, bugün 'cihad' ilan ettikleri düşmanlarının esirleri olarak buram buram Haçlı irticaı kokan bir Türk düşmanı mekâna tıklıp, bu bayrağın gölgesinde yıllarını geçirmeye hazırlanıyorlardı. Bu herhalde Sen Jean Şövalyelerinin 'gaddardık' geleneğinin adanın İngiliz mirasçıları tarafından devralınan özelliği olsa gerektir.” (s. 85)

Mekânın böyle subjektif ölçütler içinde değerlendirilmesindeki amaç, iki farklı dünya ve zihniyet arasındaki uçurumu ortaya koymaktır. Yazar, ayrıca mekân ögesinin sembolik değerini hatırlatma kültürü bağlamında, ulusal bilinci inşa etmeye çalışır. Jan Assmann hatırlatma ve ulusal bilinç arasındaki ilişkiyi şu şekilde anlatır:

“Kendini grup olarak sağlamlaştırmak isteyen her topluluk sadece içsel bilinç biçimlerinin sahnesi olarak değil, aynı zamanda kimliklerinin sembolü ve hatıralarının dayanak noktası olarak bu tür mekânları yaratmak ve garanti altına almak ister. Belleğin mekâna ihtiyacı vardır, mekansallaştırma eğilimi içindedir... grup ve mekan bir arada, sembolik bir ortak yaşam kurarlar.”³⁰

Romanda Malta adasına ilişkin mekânların sembolik olarak yeniden üretilerek millî bilinci harekete geçirmesi şu şekilde somutlaştırılır:

“Buralardan gerek Anadolu kıyılarına saldırılar düzenleyen, gerek ise Osmanlı filosunu Akdeniz'de taciz edip yağmalamayı hedefleyen şövalyeleri devlet-i aliyye'nin güvenliğini tehdit eden bir çibanbaşı olmaktan çıkarmaya ahdeden Fatih Sultan Mehmet değil miydi?” (s. 85)

Malta'ya gelen esirler, Garbet ve Marisco ve vali tarafından teslim alınırlar ve bir toplama kampına götürülürler. Bu toplama kampı savaş esirliklerinin gönderildiği yerdir. Türk aydınları, kendilerine savaş esiri muamelesi yapılmasını kabul etmezler. Hüseyin Cahit Yalçın, kamp için *“Eğer bizi buraya kapatacaklarsa, bizi mahv ve ifna etmeye karar vermişler demektir. Oradan sağ çıkılacağına benzemiyor”* (s. 89) sözleriyle, sömürge zihniyetine boyun eğmek istemeyen Türk aydınları için zorlu günlerin başladığına dikkat çeker.

Türk aydınları, Malta'ya varışlarının ertesi günü Malta valisi Lord Plumer ile tanışırlar. Tanışma esnasında Türk aydınlarının kampta nasıl davranması gerektiği konusunda konuşma yapan *“Britanya imparatorluğunun Malta genel valisi vasfıyla”* (s. 101) konuşan valiye cevap vermek üzere Said Halim Paşa sözcü seçilmek istenir. Fakat Said Halim Paşa, *“Hayır ben Mısır vatandaşıyım. Sizleri temsile kendimi ne yetkili ne de istekli bulunuyorum”* (s. 101) sözleriyle bu isteği kabul etmez. Bunun üzerine Ziya Gökalp, ileriye atılarak Fransızca *“Ekselans! Biz savaş tutsağı değiliz. Çünkü mütarekeden sonra tutuklandık. Öte yandan, suçlu da sayılmayız. Bir insanın suçlu sayılabilmesi için aleyhinde kesin hukuki iddia ve inandırıcı suç delilleri bulunması gerekir. Hakkımızda icat edilmiş çeşitli iftiralar vardır; ispatı yoktur. Varsa ortaya koyunuz.”* (s. 101-102) şeklinde karşılık verir. Ziya Gökalp'in bu söyleminde, Ermeni soykırımı suçlamasını hiddet ve nefret söylemi altında dayatan sömürge zihniyetini, adalet kavramı etrafında yerin dibine batırmak isteyen millî bilinç yatmaktadır. Malta hayatı çevresinde şekillenen vaka zincirlerinde bu bilincin kökenleri, Pantürkizm ile ilişkilendirilir.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde entelektüel düzeyde başlayan, daha sonra siyasal ve ideolojik boyut kazanan Pantürkizm hareketi, Osmanlı aydınları arasında egemen hâle gelen kimlik sorgulayışının bir görünümü olarak ortaya çıkar. Özellikle Sultan II. Abdülhamid'in kendisinin savunduğu, hatta ondan önce de var olan ve etkin bir şekilde desteklenen resmî politika Panislamizm'in yerine geçen yeni bir ideolojidir. O dönemde birçokları için Türk kelimesinin onur kırıcı bir sözcük olarak algılanması, Türkçü milliyetçiliği yeğleyen aydınların sayısını artırır. Ayrıca Fransız İhtilali sonucu geleneksel millet

³⁰ Jan Assmann, *Kültürel Bellek*, Ayrıntı Yay., İstanbul 2018, s. 47.

sisteminin çözülmesiyle birlikte ortaya çıkan toplumsal eşitliğin sağlanması gibi bir sorun, Osmanlı Devleti'ni etkiler. Bu eşitliğin sağlanması için Osmanlı Devleti'nde farklı etnik kökenlere mensup insanları dil, din farkı gözetmeksizin Osmanlılık adı altında birleştirme çabasının, azınlıkların ayrılıkçı faaliyetlere girmesi ve yeni bağımsız devletler kurmasıyla sonuçsuz kalması, başlangıçta Osmanlılık anlayışına destek veren İttihat ve Terakki kurucularını daha sonraları milliyetçi anlayışa iter. Kısacası Fransız İhtilalinin etkisi ile yükselen ulusçuluğun Osmanlı Devleti'ndeki etkisini önlemek maksadı ile geliştirilen 'Osmanlılık' istenilen neticeleri vermekten uzaktır.³¹ İttihat ve Terakki'nin Türkçülük politikasına geçme zorunluluğunu Hüseyin Cahit Yalçın Tanin gazetesinde yayımladığı makalede şu şekilde dile getirir:

“İttihat ve Terakki Osmanlılıktan vazgeçmiştir. Türkçülük dışında izleyebileceği başka bir yol da bulunmamaktadır. Eğer Türkler İmparatorluğu idare etmeye devam edeceklerse Türkçülük tek tercih seçeneğidir. Etnik ayrılıkçı akımlar sebebi ile İttihat ve Terakki Âdemimerkeziyete şiddetle karşıdır. Çünkü bu Midilli, Sakız ve diğer adaları Rumların kucacağına atmamak anlamına gelir. Gayri Türklerin yönetimi altına girme ihtimali, İttihat ve Terakki ulusçuluğuna damgasını vurmuştur. Mondros Mütarekesi İttihat ve Terakki'nin Pan-Türkçülüğünü bir hüsnü kuruntuya dönüştürürken, Türkçülük mirası Anadolu'daki “Kuva-yı Milliye ruhuna intikal etmiştir. Türk olmakla iftihar eden ulusal bir topluluk oluşturma ideali, kendisini Anadolu coğrafyası ile sınırlayan Kemalist ulusçuluğun İttihat ve Terakki'den devraldığı mirasın özünü oluşturur.”³²

İttihat ve Terakki'nin Türkleştirme politikasının yöntemi, romanda Ziya Gökalp tarafından Malta valisine söylediği şu sözlerle sistemleştirilir: *“Bizi Malta'da tutabilirsiniz; ama ne yaparsanız Türk milletinin milliyetçilik ateşini söndüremezsiniz. Onca savaş ve ıstıraptan sonra bile Türk milleti silah elde karşınıza dikilecek ve hakkını arayacaktır. Bize gelince... Ortaçağ despotizmini aratmayan bu sürgünle bizi sindiremezsiniz. Biz, acımayı ve bağışlanmayı asla kabul etmeyiz. Biz adalet istiyoruz, “adalet” o kadar”* (s. 102). Bu sözlerin Said Halim Paşa'nın sözleriyle birlikte düşünüldüğünde iki farklı zihinsel yapıyı temsil ettiği, İttihat ve Terakki'nin Osmanlılıktan Türkçülüğe ve ulus devlet olgusuna geçtiğine vurgu yaptığını söylemek mümkündür.

Ulus devlet olgusu, 19. yüzyılda Fransız devriminin merkeze aldığı demokratik ve evrensel değerlerle çatışan ve tek kişinin otoritesini önemseyen emperyalist zihniyetin altında siyasal toplumsal ve ekonomik sıkıntılar yaşayan toplumların sıkıntılarını aşmak için ideal bir çözüm olarak görülmüştür. Daha özgürlükçü bir topluluk duygusunun yeniden inşa edilmesi düşüncesi her şeyden önce bir aidiyet duygusunun geliştirilmesine bağlıdır. Kısacası ulus-devlet, her şeyden önce yüzyıllardır “kimin ve neyin olduklarını” bilmeden yaşayan milyonlarca insana anlamlı bir aidiyet duygusu sağlayan ulusçu bir hareket olmuştur.³³ Romanda Malta'ya sürülmek, Ziya Gökalp ve arkadaşlarını fiziksel olarak çökertmiş olsa da, içlerindeki milliyetçilik inancını çok güçlendirmiş, birey olarak çektikleri acının yerini daha evrensel anlamı olan mutlulukla idrak etmeye yönlendirmiştir. Ziya Gökalp, Marisco ile tanıştıkları gün, ona: *“Sıkıntılıyız evet, Sayın Marisco. Ama sabırlıyız da. Milletlerin hakkı istiklal, fertlerin hakkı hürriyettir. Bunların dışında her şey zulümdür. Zulümse devam etmez. Emperyalizm asrın hastalığıdır. Bu asır hürriyet, müsavat ve milliyet asrıdır.”* (s. 103) ve *“İnsanlar bu ıstırapları niçin çekiyor? Gebe bir kadın doğururken çekmez mi? Ben görüyorum, yakında daha adilane bir devir başlayacaktır. Fertler, milletler, dinler medeniyetler birbirini sevecek... Ve o zaman bütün milletler gibi biz de mesut olacağız”* (s. 103) şeklinde cevap verir.

³¹ Yaşar Semiz; “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası”, Selçuk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2014, C. 35, s. 219.

³² Ahmet Yıldız; Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk; Ulusal Kimliğinin Etno Seküler Sınırları 1919- 1938, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 86.

³³ Anthony D. Smith; Ulusların Etnik Kökenleri, (Çev: Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir), Dost Kitabevi, Ankara 2002, s. 182.

Romanda Ziya Gökalp'in ulus-devlet anlayışı, kendisiyle sınırlı değildir. Ruhunda, emperyalizme yenik düşmüş bütün milletlerin ve zihniyetlerin kader tarafından frenleniş acısı vardır. Bu yüzden, ulus-devlet anlayışının olumlu anlamdaki değiştirici gücünü çevresine aşlamak ister. Bunda da başarılı olur. Ziya Gökalp'in fikirleri, emperyalizmin baskısı altında umudu giderek tükenen bireylerin ve toplumların eleştirisiz kabullenme eğilimlerini kırarak millî kimlik duyarlılığını zenginleştirir ve zihinsel kapılarını çağın dinamiklerini analiz etmeye yöneltir. Marisco, Malta adasında Ziya Gökalp'in verdiği konferansların müdavimi olur. Konferanslarla milliyetçi fikirleri sorgular ve içselleştirir. Ziya Gökalp'e "Millet mefhumunu güzel tasvirlerdiniz, üstat. Şimdi söyleyiniz biz Malta'lılar millet miyiz yoksa kavim mi?" (s. 158) sorusunu yöneltir. "Size bağlı ekselans.. Toplumunuzda bir millî şuurun köklenmesine gelişmesine bağlı" (s. 158) cevabını alan Marisco, emperyalizme karşı isyan duygularını harekete geçirecek ve topluma Mustafa Kemal gibi yeni bir ümit olacak aktif bir özneye dönüşür. Millet olarak millî mücadeleye kalkışma düşüncesiyle kendi kaderlerini kendileri çizme kararlılığını gösteren, kendi müesseselerini kurmaya istekli, kendi kendilerini idare edecek bir bilince kavuşur. Aslında bu bilinç, toplumun genel bilincini temsil etmektedir. Malta'ya Türk aydınlarının gelmesiyle birlikte toplumda yeşermeye başlayan millî bilinç, Garbett'in "Malta'daki Müslümanların ayaklanmasından endişeleniyoruz" (s. 223) ifadeleriyle netleşir. Kısacası Türk aydınları tarafından başlatılan millî bilinç, Malta'daki Müslümanları diğer milletleri etkileyerek amacına ulaşır. Yazar "1920'lerde Malta'da kurulan siyasi partiler, II Meşrutiyet döneminde Osmanlı fırka isimlerini andıracaktı. Milliyetçi Parti, Meşrutiyetçi Parti, İttihatçı Parti gibi..." (s. 285) cümleleriyle söz konusu gerçeğin altını çizer.

İttihat Terakki ve Dragut operasyonu

Dragut Operasyonu, Bekirağa Bölüğü baskınından Malta'ya sürgüne gönderilen İttihat ve Terakki'nin kurucu kadrosundan on altı kişinin Malta'dan kaçırılması planıdır. İttihat ve Terakki'nin kurumsal manada devamı için mutlaka başarılması gereken bir operasyondur. İttihat ve Terakki'nin yurt dışındaki aksiyoner kimliğini sergilemesi açısından dikkat çeken bu plan, romanda, işgal altındaki Anadolu'nun kaderini belirleyecek bir unsur olarak işlenmiştir. İttihat ve Terakki, merkezi Roma olacak operasyonun başına "Operasyonu Enver Paşa adına yürütmekle vekil kılınan" (s. 212) Dağıstanlı Şükrü Bey'i getirmiştir.

İttihat ve Terakki'nin kurucularından olan Talat Bey, Şükrü Bey ile görüşmelerinde ona Dragut Operasyonunun Anadolu'nun kaderi için ne kadar önemli olduğunu şu cümlelerle ifade eder:

"Anadolu'yu yalnız başımıza kurtaramayız. Hele imparatorluğu ihya, asla. Ama İngilizlerin başını çektiği bir sömürgeci düzeni de kabullenemeyiz.. O halde? Güç birliği yapmamız lazım. Kimlerle? Britanya ve müttefiklerin barış şartlarını kabul etmeyen kitlelerle... Çağ, Şükrü Bey evladım, milliyetçilik çağı... Kitleler uyanıyor. Eğer biz bu kitleleri bir İslam Uyanışı şemsiyesi altında bizim liderliğimizde birleştirebilirsek bütün sömürgelere ihtilal kıvılcımları aktırabilirsek, İngiliz aslanını çökertebiliriz. O zaman bizimle masaya oturacaklardır. Enver bey bu proje için Türkistan'da, Nuri Paşa Azerbaycan'da.. Halil de onlara iltihak edecek. Arap ve Hint milliyetçileriyle de temastayız. Hareketimizi gerek Ortadoğu, gerekse Güney Asya'ya sıçratabilirsek. Ama lider kadromuz tamam değil. Pek çok arkadaşımızı Malta'ya sürdüler. Sana düşen, şimdi listesini vereceğim on altı kişiyi Malta'dan kaçırman. Onlara ihtiyacımız var". (s. 108)

Görüldüğü gibi Dragut Operasyonu, işgalci güçlerin tipik bir yönü olan emperyalist bilinci, çağın gereği olan milliyetçilik adına mahkûm etmiştir. İttihat ve Terakki, çağın insancıl eğilimini Anadolu ile sınırlamayıp işgal altındaki tüm toplumları merkeze almıştır. İttihatçı ruhun devamı için mutlaka başarıyla sonuçlanması gereken operasyonu başlatan Şükrü Bey, ilk olarak kimlik değiştirip Napoli'ye geçer. Emperyalizm karşıtı olan kişi ve gruplarla tanışıp onların desteğini alır. Alman asıllı olan ve İtalyan anarşistleriyle işbirliği yapan Helga bunlardan biridir. Helga, Alman spartakislerindendir ve

emperyalizm karşıtıdır. Helga, Şükrü Beyi, Edmando ile tanışır. Edmando, Şükrü Bey'e silah ve gemi temin etmek başta olmak üzere Dragut operasyonunun eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesinde kilit kişilerden biridir. Şükrü Bey, gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Edmando ile Malta'ya geçer. Eşref Bey ile tanışır. *“Meşrutiyet’le birlikte Enver Bey’in yanında yer almış; Balkan Savaşları’nda bir avuç insanla Batı Trakya’da ilk Türk Cumhuriyetini kurmuş... Teşkilat-ı Mahsusa’nın bu dirayetli lideri Hayber’de İngiliz-Arap ordularına karşı müthiş bir tutuşmuş; hayati yaralar alıp kendinden geçtikten sonra gözünü Kahirede’ki hastanede açmıştı. Oradan da kendisini Malta’ya sürmüşlerdi. Eşref bey, ilk sürgünlerindendi”* (s. 97) cümleleriyle tanıtılan Eşref Bey, Malta’daki tutsakların lideri konumundadır. Şükrü Bey, Eşref Bey’den, İngilizlerden mustarip olan Maltalı milliyetçilerin kendileriyle hareket edeceğini öğrenir. Maltalı sürgünlerin Cuma namazına gitmelerine izin verildiği bir günde operasyonu başlatır. Malta’da tutuklu bulunan İttihatçıların da desteğiyle büyük yankı uyandıran operasyona İngilizler müdahale eder. Böylece büyük bir çatışmaya dönüşen operasyonda başta Kara Kemal olmak üzere önemli İttihatçılar kaçma fırsatı bulur fakat Şükrü Bey, İngilizlere esir düşer.

Şükrü Bey ve Helga’nın emperyalizme karşıtlığı ve milletlerin bağımsız yaşamalarına sarsılmaz inançları arasında bir paralellik göze çarpar. Emperyalizmin kurbanı olmuş toplumların kurtarılması uğruna kendi bireysel mutluluklarını ikinci plana atmaları, onları güçlü birer ahlak örneği kılar. Yazar, Helga ile Şükrü Bey arasındaki ilişkiye de değinir. Bunu yaparken ikisinin arasındaki ilişkiyi aşk ilişkisine bağlayışı ama duyguları emperyalizme karşı bir zihniyet çerçevesi içinde çözümleyişiyle, onları zengin bir iç yaşantıyla donatır. Şükrü Bey, Malta’da İngilizlere esir düştükten sonra iç yaşantısı anlatıcı tarafından

“Hayır, galiba tanımuştı bu genç kadını, hem de iyi tanıdığını sanıyordu... Bir şeyler hissetmiş olmalıydı. Baksanıza gözleri ufukta idi; ama ya elleri, avuçlarının içine kenetlenmişti vardı bir kıvrımdanma, bir kıvılcım... Peki, Helga’ya karşı ne hissediyordu... Kadından çok hoşlanmıştı. Ömründe hiç tatmamıştı... Kadından çok hoşlanmıştı, burası kesin! Ya gerisi? Aşk dedikleri... bilemiyorduk, ömründe hiç tatmamıştı ki!...”(s. 156-157)

cümleleri ile ifade edilir. Aynı hassasiyet Helga için de geçerlidir. Fakat emperyalizme karşı gösterdikleri tavır, aşk duygusunun önüne geçmiştir.

Malta sürgünlerinin kurtarılması

Sürgündeki Sevda romanında Malta sürgünlerinin kurtarılması için İttihat ve Terakki’nin yurt dışındaki faaliyetlerini gündeme getiren yazar, Anadolu’daki işgalcilere karşı verilen millî mücadeleyi de romanın merkezine yerleştirerek olaya bütüncül bir gözle bakar. Malta sürgünlerinin kaderi ile millî mücadelenin başlaması ve niteliği arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Millî mücadelenin arka planında Mondros Ateşkes Antlaşması’nın hükümlerine karşı çıkan bir millî bilinç vardır. Antlaşmanın 5. maddesi şu şekildedir. *“Sınır devriyesiyle ve iç güvenlikle görevli birlikler dışında, Türk Ordusu’nun terhis edilmesi hükmünü getiriyordu. Ancak bazı ordu komutanları teslim olmayı reddettiler.”*³⁴ Bu reddediş, romanda Anadolu’nun bağımsızlığı için çalışan tüm grupların birliktelik içinde çalışması gerekir düşüncesi etrafında işlenir. Yazar, bu birlikteliğe destek olacak grupların birbiriyle ilişkileri ve çatışmalarını anlatırken, işgale karşı direnen zihniyetin milli duygularını netleştirmeye çalışır. Ayrıca yazar, Osmanlı hükümeti tarafından Karadeniz kıyı şeridindeki Rum nüfusa yönelik eşkıya hareketlerini bastırmak göreviyle gönderilen Mustafa Kemal’in başlattığı millî mücadelenin başarılı sonuçlar vermesinde İttihat ve Terakki üyelerinin Mustafa Kemal’e desteklerini göz ardı etmez. Aslında Mustafa Kemal ile İttihat ve

³⁴ Nur Bilge Criss, İstanbul İşgal Altında, İletişim Yay., İstanbul 2008, s. 15.

Terakki üyeleri arasındaki görüş ayrılıkları vardır. Buna rağmen İttihat ve Terakki'nin Anadolu'daki direniş hareketlerine Mustafa Kemal'in önderliğinde destek vermelerinde, millî mücadele özlemi içinde yanıp tutuşan toplumsal yapının millî ruha dair çizgileri vardır. Kısacası “*İstanbul'un işgaline karşı aktif direnişin tarihi, İttihat ve Terakki Partisi ile Milliyetçi Hareket arasındaki örgütsel sürekliliğin hikâyesidir.*”³⁵ Romanda “*Öte yandan İttihatçılar İstanbul'da Anadolu ile hangi ölçülerle ve nasıl işbirliği yapacaklarının muhasebesindeydiler. Rauf Bey, Kara Vasıf ile oturmuş strateji belirliyorlardı.*” (s. 105) cümleleri ile söz konusu durum somutlaştırılır. İttihat ve Terakki'nin kurucularından Halil Paşa, Mustafa Kemal ile güç birliği oluşturmak adına görevlendirilir.

Çukurova'da başlatılan direnişe öncülük eden İttihat ve Terakki, Kuva-yı Milliye ile birleşerek daha etkin sonuçlar elde eder. 2 Ekim 1919'da kurulan ve Anadolu'daki Kuva-yı Milliyeciler'le iyi ilişkiler içinde olan Ali Rızâ Paşa hükümetinin seçime gitme kararı alması sonucu Müdâfaa-i Hukukçular'ın ağırlıkta olduğu son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı³⁶ 28 Ocak 1920'de İstanbul Fındıklı'da toplanır. Aslında işgal altındaki İstanbul'da meclisin toplanması risklidir. Meclisin İstanbul'da toplanması tehlikesine karşı Rauf Orbay, Vasıf Bey'e “*Tehlikeyi kabul ediyorum, Vasıf Bey... Ancak, o kadar kişi bize inanarak katılacak, ben, Heyet-i Temsiliye korktu kaçtı dedirtmem hem meclisi bassalar ne olur? Bütün dünyanın ve milletimizin gözünde İngilizler zalim ve müteceviz duruma düşeceklerdir. İşte, o zaman Mustafa Kemal'in Anadolu'da millî bir hükümet kurması için altından bir fırsat yaratılmış olur.... ben namus vazifemi sonuna kadar yapmaya, kendimi feda etmeye hazırım, Vasıf bey*” (s. 105) şeklinde cevap verir. Meclis, kısa bir süre sonra Rauf Orbay'ın “*Misak-ı Milli.. istiklal beyannamemiz*” (s. 110) dediği beyannameyi ilan eder. Durumdan hoşnut olmayan müttefik kuvvetleri meclisi basar, ve Rauf Orbay, Kara Vasıf Bey başta olmak üzere direnişe destek veren vatanseverleri tutuklayıp Malta'ya sürerler.

Yeni sürgünlerden sonra Mustafa Kemal'in aksiyoner kimliği, hem Anadolu'nun ve Malta sürgünlerinin kaderini belirleyen hem de oluşturulan güç birliğiyle bir milletin geleceğine ilişkin tasavvurlarını dizayn eden tematik güç olarak vurgulanır. Anadolu'da giderek artan isyanlar ve Yunan ordusunun ilerlemesi karşısında vatanperverliğin timsali olan Mustafa Kemal'in öncülük ettiği, İnönü ve Sakarya Meydan Savaşı gibi başarılarından rahatsız olan müttefik güçleri, emri altındaki Osmanlı hükümetine yaptığı baskılarla onun katli vacip olduğuna dair fetva çıkarttırmıştır. Yazar burada Emperyalist zihniyeti, yanlış örgütlenmiş bir toplumun doğrudan bir sonucu olarak ortaya koyar. Bu zihniyetin karşısına tarihi gelişmeleri milletlerin bağımsızlık duyguları açısından değerlendiren Mustafa Kemal'i çıkarır. Malta sürgünlerinin kurtuluşa dair ümitlerinin tetikleyicisi olan Mustafa Kemal, Ziya Gökalp tarafından “*Her toplumun bir Mustafa Kemal'i olması kolay değil.*” “*Mustafa Kemal bizim ümidimiz. Belki de son ümidimiz*” (s. 159) şeklinde tasvir edilir.

Mustafa Kemal, emperyalist zihniyet ile özgürlük arasındaki uyumsuzluğu, Malta sürgünlerini siyasi koz olarak kullanan İngilizlerin yaptığı gibi Anadolu'daki İngiliz subaylarına misilleme yaparak gidermeye çabılır. Anadolu'daki İngiliz subaylarını tutuklar ve onlara gözdağı verir. “*O günlerde Anadolu'da bulunan başta Yarbay Rawlinson olmak üzere 29 İngiliz tutuklanmıştır.*”³⁷ Rawlinson, İngiltere dışişleri bakanının yeğenidir. Rawlinson'un tutuklanması, Türk halkını tam bir boyunduruk altına almak isteyen emperyalist zihniyetin çıkarıcı, ikiyüzlü ve başka milletin bağımsızlığına olan inanç yoksunluğunu dışa vurmak isteyen bir bilinci temsil ettiği söylenebilir. Mustafa Kemal, kısacası İngilizlere anlayacağı dille karşılık verir. “*Tevkif edilen arkadaşlarımız iade edilmedikçe elimizdeki İngiliz subaylarını bırakmak*

³⁵ Nur Bilge Criss, a.g.y. s. 143.

³⁶ Ali Akyıldız; “Meclis-i Meb'ûsan”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 28, s. 247.

³⁷ Ahmet Özdemir, “Savaş Esirlerinin Milli Mücadeledeki Yeri”, Atatürk Yolu Dergisi, 1990, Cilt 2, s.322.

*caiz değildir*³⁸ şeklinde kesin bir karar alır. Aldığı kararın ne kadar yerinde olduğu, romanda Webb'in Damat Ferit'e söylediği "Gözdağı.. gözdağımı.. Gözdağını bize Mustafa Kemal veriyor. Misilleme yapıyor. Anadolu'daki bütün yabancı subayların tutuklanmasını emretmiş. Aralarında Yarbay Rawlinson da var. Parmağını Damat Ferit'in gözüne sokarcasına salladı. Siz Rawlinson'un kim olduğunu biliyor musunuz? Damat Ferit suskundu." (s. 145) sorusuna Ryan, "Dışişleri bakanımızın yeğeni" (s. 145) şeklinde cevap verir. Ayrıca bu sözler, İngilizlerin kendileri dışındaki insanları dikkate almadığının kanıtı olarak yorumlanabilir ve emperyalist zihniyetin tavrıyla örtüşür.

İngilizler, Malta sürgünlerini Ermeni soykırımına karıştırdıkları bahanesiyle ve herhangi bir delil olmaksızın Adalet Divanı'nda yargılayıp idam etmek düşüncesindedirler. Asıl amaçları Sevr Antlaşması'nı Osmanlı'ya imzalatmaktır. Fakat milliyetçi direnişçilerin galibiyete endekli haberleri, İngilizlerin simgesel hiyerarşisini kesintiye uğratar. Malta sürgünlerini "Onlar bizim elimizde siyasi koz" (s. 185) diye tanımlayan Rumbold, Sevr'in hükümlerini kabul ettirmeden sürgünleri serbest bırakma taraftarı değilse de İngilizler, savunmaya çekilen bir psikoloji ile davranmaya başlar. Fransa başta olmak üzere müttefik kuvvetlerinin İngilizleri yalnız bırakması, İngilizlerin Türklerle olması muhtemel yeni bir savaşa girebilecek ekonomik durumlarının yetersizliği, özellikle de Malta sürgünlerini suçlayabilecek delillerin bulunmaması bu psikolojiyi derinleştirir. İstanbul'da Webb'in Yüksek Komiserlik görevini devrettiği Horaca'ya söylediği şu sözler, İngilizlerin psikolojilerini göstermesi açısından önemlidir: "Parlamentoda milletvekilleri bir yandan başımızı ağrıtırken öbür yandan da savaş bakanlığı 'Sürgünler serbest bırakılsın' diyor. Haklılar, başka türlü bizim Anadolu'daki çocukları nasıl kurtaracaklar?... Hem Malta'daki zoraki ikametleri İngiltere'nin bütçesine yük oluyor." (s. 185) Alıntıda dikkati çeken asıl ifade, "sürgünlerin zoraki tutulması" ifadesidir. Malta sürgünlerine isnat edilen suçlara dair delil yetersizliği nedeniyle onların Malta'da tutulması, ciddi problem teşkil etmeye başlar. Bu durumun asıl sebebi, Malta sürgünlerinin yargılanmamalarıdır. Çünkü sürgünlerin "Hangi mahkemece, nasıl yargılanacakları henüz kararlaştırılmamıştır ama herhalde Türk mahkemelerince yargılanmayacaklardır. İngiltere, Türk devletinin yargı yetkisini kesinlikle kabul etmemektedir."³⁹ Gücünü sömürge anlayışından alan bu zihniyetin müttefikler arası kurulacak bir divanda sürgünleri yargılama düşüncesi, romana Rauf Bey'in Eşref Bey'e söylediği "Şu yargılanmamız meselesi... Siz bilirsiniz, Eşref Bey. Müttefikler arası bir Adalet Divanından söz ediliyor. Bu mahkeme Malta'da mı?" (s. 151) cümleleri ile yansır. Webb'e göre sürgünler, "Tam bir çibanbaşdır." (s. 184) ve "Ashında mesele sürgünlerin hala yargılanmamalarından kaynaklanıyor." (s. 185) Delil yetersizliği ve Anadolu'daki millî direnişçilerin başarı göstermesi sonucu İtalyanların ve Fransızların mahkemeye katılamayacaklarını bildirmeleri üzerine, Webb ve Rumbold arasında Malta sürgünlerinin yargılanması ile ilgili olarak aralarında geçen aşağıdaki diyalog dikkat çekicidir:

"-Ama nasılsa belgeler sizde. Londra'ya tavsiyede bulunsanız da, bu yılan hikâyesini burada sonuçlandırsak. -Azizim, Rumbold. Denemedik mi? Başsavcılık suç delillerimizi taraflı buldu. Biz araştırmamızda Patrikhane raporlarına dayanmıştık. Onlar da kof çıktı. -Peki, ya Osmanlı arşivleri? -O da didik didik edildi. Fakat ne Ermeni katliamı ne de İngiliz savaş esirlerine kötü davranıldığına dair bir belge bulunmadı. İşte bu safhada Amerika'dan medet umuldu konsolosların savaş sırasında Anadolu'da buldukları düşünülerek soykırımın tespit edilmiş olabileceği varsayıldı -Evet, netice? -Eski İngiliz Yüksek Komiseri masanın çekmecesini açtı. Resmî bir yazıyı Rumbold'a verdi. Okuduklarına inanmamış gibi Rumbold'un gözleri yeniden yazıyı taradı... bir satıra teksif olundu: "Amerikan dışişlerinin elindeki belgelerde hiçbir şekilde Türkler aleyhinde bir delil bulunmadığından.. -Yani Türkler suçsuz mu? -Türkler masum! Mazlum! Bunu kendi kendinize bile itiraf etmeyiniz. Sonra sorarlar "suçsuzlarsa niye salvermiyorlar, neden sürüldüler, niçin hala Malta'da tutuluyorlar?" diye..." (s. 185-186)

³⁸ Atatürk'ün Milli Dış Politikası (1919-1938), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s. 123.

³⁹ Bilal N. Şimşir; Malta Sürgünleri, Bilgi Yay., İstanbul 1985, s. 39

Görüldüğü gibi yazar, emperyalist zihniyetin tarihin gerçekliğine müdahale etmek amacıyla girişilen bütün çabaların anlamsızlığını göstermeye çalışır. Kitlelerin yaratıcı tarihsel etkinliğine olan insancılığını, adalet kavramı etrafında savunmasını sürdürür ve bu savunmayı güçlü kılmak adına evrensel adaletsizliği besleyen zihniyetin bakış açısını romana ekler.

TBMM kurulduktan sonra İngilizler, siyasi tavırlarını değiştirip esirlerin karşılıklı olarak serbest bırakılması konusunda Ankara hükümeti ile ilk resmî diyaloga girerler ve Ankara hükümetini Londra Konferansı'na davet ederler. 7 Mart 1921 tarihli toplantıda esirlerin mübadele edilmesi konusu gündeme gelir. İngilizler, serbest bırakılacak ve yargılanmak üzere Malta'da alıkonulacak kişiler olmak üzere hazırlanmış listelerle toplantıya katılırlar. Serbest bırakılacaklara karşılık Ankara hükümetinin elindeki bütün tutuklu subayların serbest bırakılmasını isterler. Savaş sırasında İngiliz esirlerine kötü davrananlarla, Ermeni tehciri ve mezalimi iddiasıyla sorumlu tutulanlar yargılanacaklar listesinde yer almaktadır.⁴⁰ Ankara hükümeti bu öneriyi kabul etmez. Daha sonra birkaç defa yapılan görüşmeler sonucunda Anadolu'daki ve Malta'daki bütün tutukluların serbest bırakılması kararı alınır. Rumbold, karar dosyasını Hamid Bey'e verir. Karar şu şekildedir: "*Majestelerinin Hükümeti Malta'daki bütün Türk tutsaklarının Anadolu'daki İngiliz tutsaklarıyla değiş-tokuş edilmesini kabul etmektedir.*" (s.284) Fakat unutulmamalıdır ki Malta'daki esirlerin kurtarılmasındaki asıl unsur, İngiliz Kraliyet Başsavcılığı'nın Malta dosyası hakkında verdiği takipsizlik kararıdır.⁴¹ Geçerli herhangi bir kanıtın olmaması nedeniyle verilen takipsizlik kararı ile Türklerin Ermenileri katlettikleri yönündeki iddialar hukuki olarak çürütülmüştür.

Romanda 25 Ekim 1921 tarihinde Montenol ve Krizantem gemilerine bindirilen sürgünlerin Malta'dan ayrıldıktan sonra Anadolu'ya gelişleri ve millî mücadeleye destek vermelerine de değinilir. Rauf Bey Nafia Vekili, Fethi Bey de Dâhiliye bakanı olmuş ve Nazmi de Anadolu'daki millî mücadelenin sesi olan Hâkimiyeti Milliye'de çalışmaya başlamıştır.

Sonuç

Dünya kamuoyunu yakından ilgilendiren ve hukuki dayanaktan yoksun, iftiralar üzerine inşa edilen sözde Ermeni soykırımı meselesine dayandırılarak çoğunluğunu İttihatçı subayların oluşturduğu yaklaşık yüz kırk beş Türk büyüğünün Malta'ya sürgüne gönderilmesinin asıl amacı onları yargılamaktır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaş'ında yenilmesi ve yenilgiden sonra Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalaması, Malta'ya sürülmenin ve yargılamaların hazırlayıcı sebepleridir. Mondros Ateşkes Antlaşması'nı emperyalist bir anlayış doğrultusunda hazırlanmış ve Osmanlı Devleti'nin egemenlik hakkını yok sayan bir anlaşmadır. Ordunun terhis edilmesi, silahların teslim edilmesi, Anadolu'da bir Ermeni devletinin kurulmasına zemin hazırlaması gibi maddelerle dikkat çeken Mondros'un Anadolu'da herhangi bir direniş ile karşılaşmadan yürürlüğe konulma isteği, başta İttihatçılar olmak üzere millî bilinci temsil eden kişilerin İtilaf devletleri tarafından ortadan kaldırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk gereği, İngilizler İstanbul'u işgal ettikten sonra İstanbul hükümeti ile işbirliğine girer. Damat Ferit'in sadrazamlık makamına getirilmesiyle ikinci işbirlikçi dönem başlar. İngilizlerin

⁴⁰ Ersin Müezzinoğlu; "Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Değerlendirme", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 8, 2016, s. 2924-2925.

7 Mart 1921 tarihli Londra Konferansı'nda TBMM hükümetinin Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, "Ya hepsi ya da hiçbiri" görüşü üzerinde siyasi kararlılık gösteren Ankara Hükümeti'nin kesin talimatlarının aksine, Anadolu'da tutsak tüm İngiliz esirlerine karşılık, Malta sürgünlerinden 64'ünün salıverilmesini, 54'ünün yargılanmak üzere Malta'da alıkonulmasını kabul etti. Fakat Mustafa Kemal, "Böyle bir mukaveleyi tasvip etmek Türk tebaasının, Türkiye dâhilindeki harekâtı üzerinde ecebî hükümetinin bir nevi hakk-ı kazasını tasdik etmek olurdu" gerekçesiyle onaylamadı. Daha sonra 23 Ekim 1921 tarihinde Hamid Bey başkanlığında yapılan görüşmelerde Malta'daki bütün sürgünlerin serbest bırakılması kararı alındı.

⁴¹ Uluç Gürkan; Malta Yargılaması ve Önemi; Tesam Akademi Dergisi, Ocak 2015, s. 35.

kuklası konumuna indirgenmiş bir siyasi yapı, İngilizlerin isteği doğrultusunda Türk büyüklerinin yakalanması için kara listeler hazırlar. Kara listelerde adı yer alan millî bilincin temsilcileri tutuklanıp Bekirağa Bölüğü'ne gönderilirler. Tutuklular İstanbul'da Ermeni ve itilafçıların kurulduğu mahkemelerde yargılanırlar. Yargulamalar, Osmanlı Devleti resmen işgal edilmediği için yürürlükte olan Osmanlı yasalarının çiğnenmesi, Osmanlı'nın egemenlik hakkını yok saymak anlamına gelir. İngilizlerin sömürgeci zihniyetini yargulamalarda da görmek mümkündür. Özellikle Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey'in idama mahkûm edilmesi Anadolu'da ciddi işgal protestolarına yol açar. Protestolar, Türk büyüklerinin Malta'ya gönderilmeleri konusunda bir dönüm noktası olur. Malta hayatı, Türk büyükleri için sıkıntılı geçer. Çünkü İngilizler sömürgeci bir anlayışla Türk büyüklerine savaş suçlusu muamelesi yaparlar. Savaşın henüz bitmediği düşüncesinde olan İttihat ve Terakki'nin çabaları, Mustafa Kemal önderliğinde başlayan millî mücadelenin başarıya ulaşması ve misilleme amaçlı İngiliz askerlerinin tutuklanması gibi gelişmeler, Malta'daki Türk esirlerin kurtarılması sürecini olumlu yönde etkiler. Ankara'da kurulan yeni hükümet ile İngilizler arasında gerçekleşen Londra Konferansı'nda esir değişimi ile ilgili müzakereler ve İngiliz Kraliyet Başsavcılığı tarafından Malta dosyası hakkında verilen takipsizlik kararı, Türk büyüklerinin kurtarılmasını sağlamıştır. Özellikle takipsizlik kararı, Türklerin Ermenileri katletmediklerine dair gerçeği hukuki olarak ispatlaması açısından önemlidir.

Edebiyat da tarih gibi insanları ilgilendiren olaylarla ilgilenmekten hareketle Malta Sürgünleri olayını tarihsel gerçeklikle çatışmayacak bir şekilde kurmaca bir dünyaya taşır. Yazar, tarihi belgelere müracaat ederek kurmaca gerçeklik ile tarihî gerçeklik arasında denge kurmaya çalışır. Sürgünün insani boyutları üzerinde yoğunlaşarak emperyalist zihniyetin Türklere isnat edilen Ermeni Soykırımı gibi iftiralara estetik düzlemde ifade eder. Çalışmaya konu edilen Sürgündeki Sevda isimli roman, Türklerin Ermenilere soykırım yapmadıkları gerçeğini tarihi belgelerle ilişkilendirmesi ve dünya kamuoyunu ilgilendiren Ermeni meselesi konusunda Türklerin haklılığını göstermesi açısından dikkat çekmektedir.

Kaynakça

- Akandere, O. (2009). "Damat Ferit Paşa'nın IV. hükümeti döneminde Kuvâ-yı Milliye ileri gelenleri hakkında verilen idam kararları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara.
- Akyıldız, A. (2002) "Meclis-i Meb'ûsan", *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 28.
- Anthony D. S. (2002). *Ulusların etnik kökenleri*, (Çev: Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir), Ankara: Dost Kitabevi.
- Assmann, J. (2018) *Kültürel Bellek*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bıyıkhoğlu, T. (1959) *Atatürk Anadolu'da, (1919-1921)*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Criss, N. B., (2008) *İstanbul İşgal Altında*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetin, İ. (2013) "Milli Mücadele Döneminde İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Erciyes Ün. Sosyal Bilimler Ens., Kayseri.
- Danışman, H. B. (1980) *Artçı Diplomat- Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa*, İstanbul: Arba Yayınları.
- Gürkan, U. (2015) "Malta Yargılaması ve Önemi", *Tesam Akademi Dergisi*, Ocak.
- Kültür Bakanlığı. (1981) *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öke, M. K. (1993) *Sürgündeki Sevda*, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Özdemir, A. (1990) "Savaş Esirlerinin Milli Mücadeledeki Yeri", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 2.

Semiz, Y. (2014). “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 35.

Şimşir, B. N. (1985) *Malta Sürgünleri*, İstanbul: Bilgi Yay.

Yıldız, A. (2001) *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk: Ulusal Kimliğinin Etno Seküler Sınırları (1919-1938)*, İstanbul: İletişim Yayınları.